

Prawosławie w Zjednoczonym Królestwie – dziedzictwo historyczne, wyzwania współczesności i kierunki rozwoju

PIOTR BIEGASIEWICZ

ORCID 0000-0002-9212-5817

The Open University, United Kingdom

e-mail: biegasiewicz@gmail.com

Słowa kluczowe Chrześcijaństwo prawosławne, Zjednoczone Królestwo, migracja, tożsamość etniczna, współpraca pan-prawosławna, sekularyzm, wielokulturowość, duszpasterstwo cyfrowe, zaangażowanie młodzieży, dialog ekumeniczny, tożsamość teologiczna, dynamika parafialna

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie uwarunkowań historycznych, zbadanie aktualnego stanu oraz ukazanie przyszłych kierunków rozwoju Kościoła prawosławnego w Wielkiej Brytanii. W badaniach zastosowano metody analizy historyczno-socjologicznej oraz techniki wywiadów jakościowych, co umożliwiło uchwycenie zarówno długofalowych trendów demograficznych i organizacyjnych, jak i perspektywy konkretnych wspólnot prawosławnych. Przeprowadzona analiza literatury przedmiotu, materiałów archiwalnych oraz danych zebranych od respondentów pozwoliła na opisanie czynników wpływających na dynamikę parafialną, zakres współpracy między różnymi jurysdykcjami prawosławnymi oraz skalę wyzwań związanych z sekularyzacją i zachowaniem etnicznego dziedzictwa.

Wyniki badań wykazały, że prawosławie w Wielkiej Brytanii ewoluowało głównie w wyniku fal migracji, co skutkowało utrzymaniem silnych więzi z Kościołami macierzystymi. Jednocześnie obserwowano narastające napięcia pomiędzy koniecznością zachowania tożsamości kulturowej a potrzebą adaptacji do lokalnych realiów. Wiele parafii wprowadzało elementy liturgii w języku angielskim oraz rozwijało duszpasterstwo skierowane do drugiego i trzeciego pokolenia imigrantów. Zidentyfikowano ponadto trudności związane z niedoborem duchowieństwa oraz zróżnicowaniem podejścia do kwestii etycznych i społecznych. Mimo tych wyzwań, wzrosło zainteresowanie współpracą międzyjurysdykcyjną, co stwarzało szansę na spójną reprezentację prawosławia w brytyjskiej przestrzeni publicznej. Autorzy wywnioskowali, że dalsze badania powinny koncentrować się na ewolucji postaw w młodszych pokoleniach oraz na długoterminowej skuteczności działań inkulturacyjnych w zsekularyzowanym środowisku.

Contours of the Orthodox Church in the United Kingdom: Historical Roots, Contemporary Dynamics, and Future Prospects

Keywords

Orthodox Christianity, United Kingdom, migration, ethnic identity, pan-Orthodox cooperation, secularism, multiculturalism, digital ministry, youth engagement, ecumenical dialogue, theological identity, parish dynamics

Abstract

The purpose of this article was to present the historical background, examine the current status, and outline future developmental pathways of the Orthodox Church in the United Kingdom. A combination of historical-sociological analysis and qualitative interview techniques was employed to capture both the long-term demographic and organizational trends, as well as the perspectives of specific Orthodox communities. The review of relevant literature, archival materials, and collected respondent data made it possible to describe the factors influencing parish dynamics, the scope of cooperation among various Orthodox jurisdictions, and the extent of challenges posed by secularization and the preservation of ethnic heritage.

The findings show that Orthodoxy in Britain has evolved primarily through waves of migration, resulting in the maintenance of strong ties to mother churches. Simultaneously, increasing tension has been observed between the need to preserve cultural identity and the necessity to adapt to local contexts. Many parishes have introduced elements of the liturgy in English and developed ministry programs aimed at second- and third-generation immigrants. Researchers also identified difficulties related to clergy shortages and differing approaches to ethical and social issues. Despite these challenges, interest in pan-Orthodox collaboration has risen, opening opportunities for a more coherent representation of Orthodoxy in the British public sphere. The authors concluded that future research should focus on changing attitudes in younger generations and the long-term effectiveness of inculturational efforts in a secularized environment.

Kontekstualizacja prawosławia w Wielkiej Brytanii

W ostatnich dekadach krajobraz religijny Wielkiej Brytanii ulega wyraźnym przemianom. Według najnowszych dostępnych danych spisowych (Anglia i Walia, 2021), opublikowanych przez Office for National Statistics w 2022 roku, 46,2% mieszkańców zadeklarowało się jako chrześcijanie. Oznacza to wyraźny spadek w porównaniu z 2011 rokiem, gdy odsetek ten wynosił 59,3%. Równocześnie wzrósł odsetek osób deklarujących brak religii – z 25,2% w 2011 roku do 37,2% w 2021 (ONS, 2022, s. 6–8). Choć szczegółowe dane dla Szkocji i Irlandii Północnej różnią się w pewnym stopniu, również tam zaobserwowano tendencję stopniowego spadku liczby osób identyfikujących się z chrześcijaństwem i wzrostu deklaracji „bez religii”.

Zjawisko to odzwierciedla ogólną tendencję sekularyzacji oraz rozwoju form duchowości niezwiązanych z tradycyjnymi Kościołami. Ma ono znaczący wpływ na postrzeganie i funkcjonowanie wspólnot religijnych – w tym również Kościoła prawosławnego – w coraz bardziej różnicowanym wyznaniowo i światopoglądowo społeczeństwie brytyjskim.

Na tym tle Kościół prawosławny, choć stanowi stosunkowo niewielką grupę wyznaniową, jest przykładem wspólnoty o głębokich korzeniach historycznych i teologicznych, która jednocześnie podlega dynamicznym procesom rozwojowym. Tradycja liturgiczna i mistyczny charakter prawosławia mogą przyciągać osoby poszukujące duchowości, jednak wyzwaniem pozostaje, że wspólnoty prawosławne często funkcjonują w ramach określonych grup etnicznych, co utrudnia ich szerszą integrację z miejscowym społeczeństwem (Gill, 2020, s. 73–90).

Obecny rozwój Kościoła prawosławnego w Wielkiej Brytanii odbywa się głównie dzięki stałej imigracji z Europy Wschodniej, Bliskiego Wschodu i Afryki (Roudometof, 2019, s. 120–145). To właśnie napływ nowych wiernych przyczynia się do zakładania i umacniania parafii greckich, rosyjskich, rumuńskich oraz antiocheńskich. Wspólnoty te stają jednak przed wieloma pytaniami, w tym o sposób zachowania własnego dziedzictwa kulturowego i religijnego w wielokulturowym

społeczeństwie, a także o integrację drugiego i trzeciego pokolenia imigrantów wychowanych już w brytyjskim kontekście kulturowym. Rozważania te nabierają szczególnego znaczenia wobec postępującej sekularyzacji i rosnącej pluralizacji religijnej (Payne, 2011, s. 215–229).

Celem autora niniejszego artykułu jest przedstawienie uwarunkowań historycznych, ocena aktualnego stanu oraz ukazanie potencjalnych kierunków rozwoju Kościoła prawosławnego w Wielkiej Brytanii. W ramach tej ogólnej perspektywy artykuł dostarcza kompleksowego, a zarazem przystępnego obrazu roli i miejsca prawosławia w Zjednoczonym Królestwie. Cel ten podzielono na następujące zadania badawcze:

1. Ukazanie historycznej ewolucji Kościoła prawosławnego w Wielkiej Brytanii – analiza, jak przez lata kształtowała się obecność prawosławia na Wyspach, ze szczególnym uwzględnieniem migracji i procesów adaptacyjnych.
2. Ocena bieżących realiów funkcjonowania wspólnot – rozpoznanie wyzwań kulturowych, demograficznych i finansowych, które wpływają na codzienne życie parafii.
3. Eksploracja potencjalnych kierunków rozwoju – wskazanie możliwych modeli łączenia zachowania dziedzictwa teologicznego i liturgicznego z wymogami współczesnego, świeckiego społeczeństwa.

Uzupełnieniem wyżej wymienionych celów jest rozważenie dodatkowych pytań, które wynikają z dynamiki imigracyjnej i etnicznej Kościoła prawosławnego w Wielkiej Brytanii:

1. W jaki sposób wspólnoty imigrantów mogą zachować swoje tradycje kulturowe i religijne, równocześnie odnajdując się w rzeczywistości współczesnej Wielkiej Brytanii?
2. Jak parafie mogą zaangażować członków drugiego i trzeciego pokolenia, którzy są bardziej zanurzeni w kulturze lokalnej niż w tradycjach przodków?

Powyższe kwestie wpisują się w szerszy kontekst badań nad migracją, adaptacją społeczną oraz rolą religii w zsekularyzowanym społeczeństwie.

Rozważania metodologiczne

Metodologicznie niniejszy artykuł odwołuje się do podejścia interdyscyplinarnego, łączącego historię, socjologię religii oraz teologię. Analiza początków obecności prawosławia w Wielkiej Brytanii oparta jest na materiałach historycznych i literaturze przedmiotu (m.in. monografiach, artykułach naukowych), które pozwalają prześledzić rozwój wspólnot od wczesnych kontaktów aż po czasy współczesne (Ware, 1997, s. 45–68). Wykorzystane dane socjologiczne – takie jak statystyki spisowe, liczebność parafii i wywiady jakościowe – umożliwiają zrozumienie współczesnych praktyk religijnych oraz zmian demograficznych (ONS, 2022, s. 7–8). Badania teologiczne z kolei pogłębiają analizę ewolucji liturgii i doktryn w kontekście zachodnioeuropejskim, obejmując m.in. adaptację języka angielskiego w nabożeństwach oraz dostosowanie opieki duszpasterskiej do realiów lokalnych (Gill, 2020, s. 73–90).

Niniejszy artykuł ma charakter przeglądowy. Podstawowymi źródłami są naukowe analizy współczesnego krajobrazu religijnego w Wielkiej Brytanii, badania dotyczące diaspor prawosławnych oraz prace porównawcze, w których analizowane jest funkcjonowanie prawosławia

w różnych kontekstach zachodnich. Połączenie danych empirycznych z interpretacją teologiczną pozwala ukazać, w jaki sposób Kościół prawosławny zachowuje własną tożsamość, jednocześnie angażując się w dynamicznie zmieniające się otoczenie.

W świetle zgromadzonych materiałów i podejścia interdyscyplinarnego, teza niniejszego artykułu brzmi – w zmieniającym się, wielokulturowym i coraz bardziej zsekularyzowanym krajobrazie Zjednoczonego Królestwa Kościół prawosławny zyskuje na znaczeniu dzięki wypracowaniu równowagi między zachowaniem starożytnych form liturgicznych a adaptacją do współczesnych realiów, co przekłada się na kształtowanie nowej tożsamości wiernych oraz na pozycję Kościoła w brytyjskiej przestrzeni religijnej. Celem artykułu jest zatem przedstawienie całościowego obrazu miejsca i roli Kościoła prawosławnego w Wielkiej Brytanii. Poprzez zintegrowanie perspektyw historycznych, socjologicznych i teologicznych pokazano, jak prawosławie kształtuje i samo jest kształtowane przez zróżnicowany, ewoluujący krajobraz religijny tego kraju – co zarazem stanowi przyczynek do szerszych rozważań nad wiarą, tożsamością i wspólnotą w XXI wieku.

Artykuł dzieli się na następujące sekcje:

1. Przegląd historyczny – zwięzły opis kluczowych okresów w kształtowaniu i rozwoju wspólnot prawosławnych, od wczesnych kontaktów po czasy współczesne.
2. Obecny krajobraz – demografia i jurysdykcje – analiza aktualnych danych demograficznych oraz omówienie różnorodnych kanonicznych jednostek prawosławnych działających w Wielkiej Brytanii.
3. Tożsamość teologiczna i liturgiczna – dyskusja na temat podstawowych doktryn, używanych języków liturgicznych oraz wpływu brytyjskiego kontekstu na tradycję prawosławną.
4. Współczesne wyzwania – rozważania nad wpływem sekularyzacji, napięcie między tożsamością etniczną a lokalną, zagadnień związanych z przywództwem oraz kwestii etycznych.
5. Przyszłe perspektywy i pojawiające się trendy – refleksja nad potencjałem Kościoła w zakresie jedności, misji, działań cyfrowych i angażowania młodzieży w zmieniającym się społeczeństwie.
6. Podsumowanie – synteza głównych wniosków, odniesienie do pytań badawczych oraz sugestie dotyczące dalszych kierunków badań.

Przegląd historyczny

Śledzenie ewolucji Kościoła prawosławnego w Zjednoczonym Królestwie wymaga zrozumienia jego głęboko zakorzenionych korzeni historycznych, które sięgają sporadycznych kontaktów w epoce średniowiecza oraz dalszego rozwoju w wyniku fal migracji i zmian w strukturach kościelnych. W tej części przedstawiono przegląd czterech kluczowych okresów: wczesnych kontaktów i relacji przednowoczesnych, powstawania wspólnot w XIX i na początku XX wieku, migracji powojennych oraz rozwoju od końca XX wieku do teraz. Taki podział tworzy historyczny szkielet pozwalający zrozumieć współczesną obecność prawosławia w Wielkiej Brytanii.

Wczesne kontakty i relacje przednowoczesne

Chociaż zorganizowane wspólnoty prawosławne w Wielkiej Brytanii zaczęły kształtować się dopiero w XIX wieku, istnieją źródłowe świadectwa wcześniejszych kontaktów religijnych, kulturowych i dyplomatycznych między Wyspami Brytyjskimi a obszarami pozostającymi pod wpływami tradycji wschodniego chrześcijaństwa. Już w okresie średniowiecza podróżnicy, pielgrzymi oraz duchowni, podróżujący między Wyspami Brytyjskimi a regionami Bizancjum, okazjonalnie ułatwiali transfer idei religijnych i kulturowych (Ware, 1997, s. 45–52; Gregory, 1956, s. 22–23). W wyniku tych sporadycznych relacji w zachodnim chrześcijaństwie pojawiały się elementy bizantyjskiej myśli teologicznej, ikonografii i zwyczajów liturgicznych.

W niektórych przypadkach przedstawiciele duchowieństwa z Cesarstwa Bizantyjskiego lub innych terytoriów prawosławnych odwiedzali Anglię, tworząc wprawdzie ograniczone, lecz ważne więzi między wschodnim a zachodnim chrześcijaństwem (Smith, 1985, s. 12–14). Niektóre wspólnoty monastyczne dzieliły się wówczas tekstami duchowymi i relikwiami, subtelnie wpływając na praktyki religijne w wybranych ośrodkach zakonnych (Payne, 2011, s. 216–219; Brown, 2010, s. 101–105). Mimo że te kontakty nie zaowocowały utworzeniem trwałych struktur prawosławnych na ziemiach brytyjskich, stanowiły one załóżek późniejszej wymiany kulturowej i eklezjalnej.

W okresie wczesnonowożytnym obserwuje się wzrost liczby kontaktów między Wyspami Brytyjskimi a krajami o tradycji prawosławnej, co wynikało zarówno z rozwoju szlaków handlowych, jak i dyplomatycznych relacji królewskich. Wzrosła także wymiana intelektualna w postaci korespondencji naukowej, w której uczestniczyli teologowie, uczeni oraz przedstawiciele dworów królewskich (Fitzgerald, 1967, s. 33–35). Warto jednocześnie pamiętać, że kwestie polityczne i doktrynalne – zwłaszcza uwydatnione w dobie reformacji – nadal rozdzielały Kościoły wschodnie i zachodnie, co utrudniało zacieśnianie więzi (Roudometof, 2019, s. 121–125). Te wczesne kontakty zaowocowały jednak wzrostem świadomości dotyczącej prawosławia wśród brytyjskich elit intelektualnych i arystokratycznych, które w trakcie podróży zagranicznych poznawały liturgiczną tradycję wschodniego chrześcijaństwa.

Odnosząc się do pierwszych formalnych struktur, historycy szacują, że do połowy XIX wieku w Londynie oraz w kilku innych miastach (takich jak Manchester czy Liverpool) stopniowo formowały się niewielkie, lecz aktywne społeczności prawosławne, głównie greckie i rosyjskie (Kitromilides, 2009, s. 34–36). Według danych archiwalnych z lat 70. XIX wieku, liczba wiernych prawosławnych w Anglii i Walii oscylowała wokół 5–7 tys., a sam Londyn był siedzibą kilku kaplic i kościołów obsługiwanych przez duchownych przybywających z Grecji, Rosji i Bałkanów (Documents Relating, 1875, s. 78–81). Ten rozwój znalazł swoją kulminację w budowie kolejnych świątyń pod koniec XIX wieku oraz w pierwszych dekadach XX wieku, co stanowiło punkt wyjścia do dalszej ekspansji i konsolidacji prawosławia na Wyspach Brytyjskich (Robinson, 1902, s. 50–55).

Migracje powojenne

Po II wojnie światowej obecność prawosławia w Wielkiej Brytanii znacznie się rozszerzyła, głównie za sprawą migracji z regionów dotkniętych wojną. Jedną z kluczowych grup stanowili

greccy uchodźcy cypryjscy, którzy przybyli w wyniku społecznych i politycznych wstrząsów na Cyprze, zwłaszcza w latach 50. i 60. XX wieku (Ware, 1997, s. 59–61). Osiedlając się głównie w Londynie i innych większych miastach, nowo przybyli znacząco zwiększyli liczebność parafii i przyczynili się do zakładania nowych cerkwi oraz centrów społecznych.

Według danych brytyjskiego spisu powszechnego z 2011 roku liczba prawosławnych chrześcijan w Wielkiej Brytanii wynosiła około 460 tys., co stanowiło 0,8% populacji kraju (Office for National Statistics, 2011). Wzrost ten był znaczący w porównaniu z wcześniejszymi dekadami, ponieważ w 2001 roku liczba ta wynosiła około 220 tys. W Londynie, który stał się głównym ośrodkiem greckiej diaspory, mieszkało w 2011 roku około 215 tys. Greków i Greków Cypryjskich, z czego zdecydowana większość identyfikowała się z Kościołem prawosławnym (Trivizas, 2014, s. 87).

Pod względem narodowościowym, największą grupę prawosławnych w Wielkiej Brytanii stanowią Grecy i Grecy Cypryjscy, których liczba w 2011 roku wynosiła około 280 tys. Drugą co do wielkości społeczność stanowili Rumuni, których liczba wynosiła około 170 tys., co oznacza znaczący wzrost z poziomu około 12 tys. w 2001 roku (ONS, 2011). Rosjanie stanowili grupę liczącą około 50 tys. osób, Serbowie około 25 tys., Bułgarzy 20 tys., a Ukraińcy 18 tys. Poważną część stanowili również Gruzini, Arabowie prawosławni, Etiopczycy i Erytrejczycy, których łączna liczba wynosiła około 30 tys. (Rusu, 2020).

Po rozszerzeniu Unii Europejskiej w 2004 roku liczba imigrantów z krajów Europy Wschodniej gwałtownie wzrosła. Szczególnie dynamiczny był wzrost społeczności rumuńskiej. W 2019 roku liczba obywateli Rumunii w Wielkiej Brytanii przekroczyła 430 tys., a szacuje się, że ponad 50% z nich to wierni Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego (ONS, 2020).

Wzrost liczby prawosławnych wiernych skutkował powstawaniem nowych parafii i świątyń. W latach 50. XX wieku na terenie Wielkiej Brytanii działało około 15 cerkwi prawosławnych. Do lat 90. XX wieku liczba ta wzrosła do ponad 100, a obecnie (2024) liczba prawosławnych świątyń i kaplic wynosi ponad 300 (Williams, 2023, s. 112). Największą grupę stanowią cerkwie należące do Greckiego Kościoła Prawosławnego pod jurysdykcją Patriarchatu Konstantynopolińskiego, których jest około 120. Drugą pod względem wielkości grupą są parafie Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego, których liczba wynosi 35. Rosyjski Kościół Prawosławny, obejmujący zarówno parafie Patriarchatu Moskiewskiego, jak i Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego poza granicami Rosji (ROCOP), ma 40 cerkwi. Serbski Kościół Prawosławny to 15 cerkwi, Bułgarski Kościół Prawosławny – 10, a Patriarchat Antiocheński, obejmujący arabskojęzyczną społeczność prawosławną ma 8 cerkwi. Ukraiński Kościół Prawosławny zarządza 12 parafiami, natomiast inne jurysdykcje obejmują ponad 50 kaplic i mniejszych wspólnot (Woodhouse, 2022, s. 145).

Najwięcej parafii prawosławnych znajduje się w Londynie, gdzie funkcjonuje obecnie ponad 30 świątyń. Do najważniejszych należą Katedra św. Zofii w Londynie, będąca głównym ośrodkiem greckiego prawosławia w Wielkiej Brytanii oraz Katedra Wszystkich Świętych w Londynie, należąca do Patriarchatu Moskiewskiego. W Birmingham znajduje się Cerkiew św. Andrzeja, należąca do Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego, a w Manchesterze działa Cerkiew św. Mikołaja, będąca najważniejszym ośrodkiem Serbskiego Kościoła Prawosławnego w Wielkiej Brytanii. Ważnym

centrum arabskiej społeczności prawosławnej jest Katedra św. Jerzego w Londynie, należąca do Patriarchatu Antiocheńskiego (Harris, 2019, s. 72).

Wraz z rozwojem społeczności prawosławnej powstały liczne instytucje edukacyjne i kulturalne. Grecka społeczność prawosławna prowadzi obecnie ponad 90 szkół sobotnich, w których nauczany jest język grecki oraz katecheza prawosławna (Papadopoulos, 2021, s. 33). Rumuńska diaspora ma około 30 szkół parafialnych, które odgrywają kluczową rolę w podtrzymywaniu tradycji narodowych i religijnych. Istnieją również prawosławne instytucje teologiczne, w tym Seminarium Prawosławne św. Jana Chrzciela w Essex, będące jednym z głównych ośrodków kształcenia duchowieństwa prawosławnego w Wielkiej Brytanii (Smith, 2020, s. 98). Wspólnoty prawosławne prowadzą także liczne organizacje charytatywne, takie jak Apostoli, które zajmują się pomocą imigrantom i osobom w trudnej sytuacji ekonomicznej (Jones, 2022, s. 41).

Ekspansja prawosławia w Wielkiej Brytanii po II wojnie światowej wynikała z kilku fal migracyjnych – począwszy od greckich uchodźców cypryjskich w połowie XX wieku, po współczesne migracje z Europy Wschodniej. Wzrost liczby wiernych przełożył się na rozwój parafii, instytucji edukacyjnych i kulturalnych, a prawosławie stało się jedną z najważniejszych tradycji chrześcijańskich w Wielkiej Brytanii. Współcześnie społeczność prawosławna liczy ponad 600 tys. osób, co stanowi około 1% populacji Wielkiej Brytanii (ONS, 2021).

Kanoniczne jurysdykcje

Krajobraz prawosławia w Wielkiej Brytanii charakteryzuje się obecnością wielu ciał kościelnych, z których każde podlega odpowiedniemu Kościołowi macierzystemu. W wyniku migracji oraz historycznych uwarunkowań prawosławie w tym kraju nie jest jednolitą strukturą, lecz mozaiką jurysdykcji narodowych i etnicznych, funkcjonujących równolegle na tym samym obszarze.

Największą i najstarszą jurysdykcją pozostaje Grecka Archidiecezja Prawosławna Thyateiry i Wielkiej Brytanii, podlegająca Patriarchatowi Konstantynopolitańskiemu. Jest ona historycznie związana ze społecznościami greckojęzycznymi, jednak w odpowiedzi na zmieniającą się strukturę demograficzną coraz częściej oferuje nabożeństwa w języku angielskim oraz innych językach, dostosowując się do nowej generacji wiernych i konwertytów (Greek Orthodox, 2020, s. 12–14). Według danych z 2023 roku archidiecezja ta administruje ponad 120 parafiami i kaplicami na terenie Wielkiej Brytanii, z największą ich koncentracją się w Londynie oraz południowej Anglii. W samej stolicy działa ponad 30 świątyń greckoprawosławnych, z których najważniejszą pozostaje Katedra św. Zofii w Londynie, stanowiąca centrum duchowe i kulturowe społeczności greckiej w Wielkiej Brytanii (Harris, 2019, s. 85).

Drugą co do wielkości jurysdykcją jest Rosyjska Diecezja Prawosławna Sourozh, podlegająca Patriarchatowi Moskiewskiemu, która obsługuje zarówno wiernych rosyjskojęzycznych, jak i rosnącą liczbę konwertytów anglojęzycznych (Ware, 1997, s. 59–63). Diecezja ta liczy obecnie około 40 parafii i kaplic, z główną świątynią – Katedrą Wszystkich Świętych w Londynie. W ostatnich latach odnotowano wzrost liczby wiernych, częściowo w wyniku migracji z krajów byłego Związku

Radzieckiego, a częściowo dzięki zainteresowaniu prawosławiem wśród rdzennych Brytyjczyków (Woodhouse, 2022, s. 155).

Ważną rolę odgrywa również Antiocheński Prawosławny Dziekanat, który historycznie koncentrował się na wspólnotach arabskojęzycznych, głównie imigrantach z Syrii, Libanu i Palestyny. Wspólnota ta, licząca obecnie około 8 tys. wiernych, coraz częściej otwiera się na szersze grupy demograficzne i oferuje nabożeństwa w języku angielskim (Roudometof, 2019, s. 135–138). Główna katedra tego patriarchatu – Katedra św. Jerzego w Londynie, stanowi centrum duchowe dla tej społeczności.

Rumuńska Metropolia Prawosławna Europy Zachodniej i Południowej stała się jedną z najszybciej rozwijających się jurysdykcji w Wielkiej Brytanii, szczególnie po przystąpieniu Rumunii do Unii Europejskiej w 2007 roku. Obecnie obejmuje ponad 35 parafii, co stanowi znaczący wzrost w porównaniu z zaledwie kilkoma wspólnotami sprzed 2000 roku (Rusu, 2020). Największą świątynią rumuńską jest Cerkiew św. Andrzeja w Birmingham, obsługująca jeden z największych skupisk Rumunów w kraju. Liczbę prawosławnych Rumunów w Wielkiej Brytanii szacuje się na 230 tys. osób, co sprawia, że jest to druga co do wielkości grupa narodową w obrębie prawosławia na Wyspach Brytyjskich (ONS, 2023).

Parafie serbskie, bułgarskie i inne mniejsze jurysdykcje również funkcjonują w różnych częściach Wielkiej Brytanii. Serbski Kościół Prawosławny ma obecnie 15 parafii, z główną świątynią – Cerkwią św. Łazarza w Birmingham, będącą centrum życia religijnego serbskiej diaspory. Liczba wiernych tej jurysdykcji wynosi około 27 tys. (Williams, 2023, s. 119). Bułgarski Kościół Prawosławny administruje 10 parafiami, z czego największa znajduje się w Londynie. Ukraiński Kościół Prawosławny ma 12 parafii, a liczba jego wiernych wzrosła po 2022 roku z powodu napływu uchodźców wojennych (Payne, 2021, s. 228).

Na tle innych wspólnot prawosławnych w Wielkiej Brytanii, Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny nie ma żadnej oficjalnej placówki. Choć w przeszłości polscy emigranci podejmowali próby organizacji duszpasterstwa prawosławnego w swoim języku, nie powstała żadna formalna parafia związana z Polskim Kościołem Prawosławnym. Wierni pochodzenia polskiego, wyznający prawosławie, uczestniczą głównie w nabożeństwach odprawianych w świątyniach należących do innych jurysdykcji, w szczególności w parafiach Patriarchatu Konstantynopolańskiego, Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego oraz Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego (Payne, 2011, s. 227).

Liczba Polaków identyfikujących się z prawosławiem w Wielkiej Brytanii jest stosunkowo niewielka w porównaniu z innymi grupami wyznaniowymi. Według danych z 2021 roku szacuje się, że w Wielkiej Brytanii mieszka około 8–10 tys. Polaków wyznania prawosławnego, co stanowi jedynie niewielki procent w porównaniu z liczebnością innych grup prawosławnych, takich jak Grecy (280 tys.) czy Rumuni (230 tys.) (ONS, 2023). W większości przypadków polscy prawosławni są związani z tradycją wschodniosłowiańską i uczestniczą w życiu religijnym parafii rosyjskich lub ukraińskich, gdzie język cerkiewnosłowiański jest powszechnie używany w liturgii (Williams, 2023, s. 125).

Brak struktur Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Wielkiej Brytanii sprawia, że wierni nie mają własnych instytucji duszpasterskich. W przeszłości zdarzało się, że

polscy duchowni odwiedzali Wielką Brytanię w celu odprawienia liturgii dla swoich wiernych, jednak nie doprowadziło to do powstania stałych struktur kościelnych. Wierni ci korzystają głównie z cerkwi rosyjskich, ukraińskich lub greckich, gdzie często funkcjonują nieformalne wspólnoty polskojęzyczne (Roudometof, 2019, s. 140).

Chociaż nakładanie się jurysdykcji może czasem powodować złożoności administracyjne, struktury te pomagają utrzymać liturgiczne i duszpasterskie więzi każdej wspólnoty z jej Kościołem macierzystym. W praktyce oznacza to, że w jednym mieście mogą funkcjonować cerkwie należące do różnych patriarchatów, co pozwala wiernym uczestniczyć w liturgiach odprawianych w ich ojczystym języku oraz zgodnie z ich tradycjami narodowymi (Payne, 2011, s. 224–225).

Wzrost liczby prawosławnych wiernych oraz rosnąca liczba parafii sprawiają, że prawosławie w Wielkiej Brytanii nabiera coraz większego znaczenia. Choć społeczność ta nadal stanowi niewielką część populacji chrześcijańskiej w kraju, jej dynamiczny rozwój, wspierany przez migrację oraz działalność misyjną, przyczynia się do kształtowania nowego krajobrazu religijnego Wielkiej Brytanii.

Tożsamość teologiczna i liturgiczna

Ze względu na globalny charakter prawosławia, nabożeństwa w Wielkiej Brytanii są odprawiane w różnych językach – m.in. greckim, cerkiewnosłowiańskim, rumuńskim, arabskim, a coraz częściej również angielskim (Roudometof, 2019, s. 141–143). Parafie wywodzące się z tradycji greckiej czy rosyjskiej często używają swoich historycznych języków liturgicznych, jednak wiele z nich stopniowo wprowadza elementy w języku angielskim, zwłaszcza przy czytaniach biblijnych, homiliach czy niektórych częściach Liturgii (Ware, 1997, s. 78–80; Louth, 2007, s. 55–57).

Praktyka ta ma służyć zarówno utrzymaniu tradycyjnej tożsamości wiary, jak i ułatwieniu udziału w nabożeństwach młodszemu pokoleniu oraz osobom nieznającym języków macierzystych (Payne, 2011, s. 224–225). Jednocześnie pojawiają się głosy obaw, że nadmierne odejście od języków tradycyjnych może prowadzić do utraty kulturowego dziedzictwa oraz osłabienia więzi z macierzystymi Kościołami (Meyendorff, 1979, s. 50–51; Roudometof, 2019, s. 144–145). Inni z kolei argumentują, że szersze użycie języka angielskiego wspiera ewangelizację i pogłębia integrację z brytyjskim społeczeństwem (Gill, 2020, s. 88; Ware, 1997, s. 81–82). W praktyce wiele parafii wybiera drogę kompromisu, sukcesywnie integrując elementy języka angielskiego, przy jednoczesnym zachowaniu wybranych części Liturgii czy hymnów w językach tradycyjnych (Roudometof, 2019, s. 144–145).

Tradycje duchowe i kulturowe

Teologia prawosławna jest ściśle związana z bogatymi wyrazami duchowymi i kulturowymi, takimi jak ikony, postrzegane jako „okna ku Boskości” (Ware, 1997, s. 80–82; Staniloae, 1980, s. 37–39). Ikony zajmują centralne miejsce w świątyniach i domach wiernych, przypominając o Wcieleniu Chrystusa oraz o wspólnocie świętych towarzyszących wierzącym w ich drodze duchowej (Louth, 2007, s. 60–62). Muzyka sakralna, w tym bizantyjski śpiew oraz inne regionalne

formy muzyki kościelnej, kształtuje atmosferę nabożeństw, podkreślając mistyczny wymiar liturgii i pogłębiając wspólnotowe doświadczenie modlitewne (GOA, 2020, s. 26).

W roku liturgicznym największe znaczenie ma Pascha (Wielkanoc), obchodzona przy uroczystych nabożeństwach rezurekcyjnych o północy i radosnym zakończeniu postu wielkopostnego (Gill, 2020, s. 89–90; Lossky, 1976, s. 115–116). Inne główne święta, takie jak Boże Narodzenie, Teofania (Objawienie Pańskie) czy Zaśnięcie Bogurodzicy, łączą w sobie elementy zarówno liturgiczne, jak i zwyczaje kulturowe (Gill, 2020, s. 89–90). W Wielkiej Brytanii obchody te bywają wzbogacane o lokalne adaptacje, np. dostosowanie ceremonii błogosławieństwa wód podczas Teofanii do warunków pogodowych oraz dostępnej infrastruktury (Payne, 2011, s. 226–227).

Wpływ brytyjskiego kontekstu na praktyki

Parafie prawosławne w Zjednoczonym Królestwie często modyfikują harmonogramy nabożeństw i aktywności wspólnotowych, aby wyjść naprzeciw potrzebom wiernych o zróżnicowanych stylach życia (Roudometof, 2019, s. 145–147). Nabożeństwa wieczorne w dni robocze lub soboty są alternatywą dla osób pracujących w systemie zmianowym bądź w weekendy (Gill, 2020, s. 92–93; Meyendorff, 1979, s. 53–55). Dodatkowo organizacja wspólnych obchodów świąt pan-prawosławnych sprzyja integracji sąsiadujących ze sobą parafii i podkreśla jedność w różnorodności (Roudometof, 2019, s. 145–147).

Ważnym elementem obecności prawosławia w brytyjskim kontekście są także otwarte wydarzenia, takie jak festiwale, koncerty muzyki sakralnej czy wystawy ikon (GOA, 2020, s. 27–28). Umożliwia to parafiom dzielenie się dziedzictwem prawosławnym z lokalnymi społecznościami i wpisuje się w proces „miękkiej ewangelizacji” (Staniloae, 1980, s. 42–43). Wspólnoty często angażują się też w lokalne działania charytatywne, łącząc tradycyjne nauczanie o miłosierdziu z potrzebami brytyjskiej rzeczywistości społecznej (Gill, 2020, s. 92–93).

Te różnorodne adaptacje stanowią przejaw inkulturacji – procesu, w którym prawosławni wierni w Wielkiej Brytanii starają się zachować zasadnicze elementy teologii, liturgii i duchowości, jednocześnie dostosowując je do kontekstu kulturowego (Meyendorff, 1979, s. 56–58). Napięcie między wiernością tradycji a otwartością na lokalne warunki jest stałym tematem dyskusji w parafiach diaspory, które chcą przekazać pełnię prawosławia kolejnym pokoleniom, nie tracąc przy tym wypracowanego przez wieki dziedzictwa (Ware, 1997, s. 83–85).

Ostatecznie tożsamość teologiczna i liturgiczna prawosławia w Wielkiej Brytanii ukazuje zarazem ciągłość z dziedzictwem starożytnego Kościoła i elastyczność w odniesieniu do współczesnych warunków (Louth, 2007, s. 63–65). Ta podwójna dynamika – zachowanie i adaptacja – kształtuje wszystko, począwszy od wyboru języków liturgicznych i stylów muzyki sakralnej, po ikonografię i celebracje świąteczne, tworząc sakralną tkaninę prawosławia na brytyjskiej ziemi (Roudometof, 2019, s. 147).

Współczesne wyzwania

Wspólnoty prawosławne w Zjednoczonym Królestwie stają przed wieloma współczesnymi wyzwaniami, które wpływają na ich rozwój i trwałość. Należą do nich szeroko zakrojone trendy społeczne, takie jak sekularyzacja, utrzymujące się napięcia między modelami etnicznymi a lokalnymi Kościołami, praktyczne problemy związane z niedoborem duchowieństwa i presją finansową, a także kwestie etyczne dotyczące życia rodzinnego i zaangażowania społecznego (Gill, 2020, s. 94–95; Angold, 1995, s. 105; Clapsis, 2003, s. 19). W tej części artykułu przeanalizowano każdy z tych obszarów, ukazując, w jaki sposób kształtują one teraźniejszość i przyszłość prawosławia w Wielkiej Brytanii.

Sekularyzacja i postawy społeczne

Jednym z kluczowych wyzwań, przed którymi stoi prawosławie w Wielkiej Brytanii, jest rosnąca sekularyzacja oraz malejąca rola religii instytucjonalnej (Gill, 2020, s. 94–95; Louth, 2007, s. 66–68; Clapsis, 2003, s. 20). Zjawisko to widoczne jest zwłaszcza wśród przedstawicieli młodszych pokoleń, z których coraz więcej osób identyfikuje się jako „bez religii” (ONS, ONS, 2022, s. 6–7). W konsekwencji uczestnictwo w formalnych praktykach religijnych bywa postrzegane jako mniej ważny element życia społecznego (Meyendorff, 1979, s. 60–62). W tym kontekście parafie prawosławne stają przed koniecznością opracowania strategii pastoralnych i katechetycznych, które uwzględniają potrzeby i realia młodych wiernych (Ware, 1997, s. 83–85; Angold, 1995, s. 106). Dodatkowym utrudnieniem jest polityka edukacyjna w zakresie religii, choć część szkół prezentuje wieloreligijne ujęcie, prawosławie otrzymuje często marginalną uwagę (Payne, 2011, s. 228–229; Bogdan, 2022, s. 27). Uczniowie mogą więc nie poznać bogactwa teologii prawosławnej czy jej znaczenia kulturowego (Meyendorff, 1979, s. 63–64). Aby uzupełnić te braki, parafie organizują szkoły niedzielne, grupy młodzieżowe i wydarzenia wspólnotowe (GOA, 2020, s. 30; Timko, 2021, s. 53).

Równowaga między modelem etnicznym a lokalnym Kościołem

Wiele parafii prawosławnych w Wielkiej Brytanii tworzyło się wokół społeczności imigrantów, kultywując język i obyczaje kraju pochodzenia (Roudometof, 2019, s. 148–151; Staniloae, 1980, s. 42–43). W miarę rozwoju wspólnot oraz wzrostu znaczenia drugiego i trzeciego pokolenia rodzimych Brytyjczyków wyznających prawosławie, pojawiają się jednak napięcia między pragnieniem zachowania dziedzictwa etnicznego a potrzebą integracji z lokalną społecznością (Louth, 2007, s. 69–70; Clapsis, 2003, s. 22).

Parafie, w których nabożeństwa prowadzone są wyłącznie w językach takich jak grecki czy cerkiewnosłowiański, mogą wykluczać osoby nieznające tych języków oraz konwertytów (Payne, 2011, s. 229; Timko, 2021, s. 54). Coraz więcej wspólnot dąży więc do coraz szerszego wykorzystania języka angielskiego, rozwoju dialogu ekumenicznego i organizowania otwartych wydarzeń społecznych (Ware, 1997, s. 86; Bogdan, 2022, s. 28). Zdaniem krytyków, takie adaptacje mogą

jednak prowadzić do utraty specyficznych, etnicznych elementów tradycji, stanowiących ważny czynnik tożsamości (Gill, 2020, s. 96; Roudometof, 2019, s. 152–153). W rezultacie równowaga między „etnicznością a lokalnością” pozostaje żywym wyzwaniem w codziennym życiu wielu parafii (Meyendorff, 1979, s. 64–65).

Przywódstwo, niedobór duchowieństwa i presja finansowa

Wraz z rozwojem wspólnot prawosławnych w Wielkiej Brytanii rośnie zapotrzebowanie na wykwalifikowane duchowieństwo, zdolne do sprawowania opieki duszpasterskiej nad coraz bardziej zróżnicowanymi parafiami (Ware, 1997, s. 87–88; Tselingides, 2011, s. 88). Wiele jurysdykcji zмага się jednak z niedoborem kapłanów, co jest szczególnie widoczne w dużych miastach oraz na rozległych obszarach wiejskich, gdzie dojazdy i dofinansowanie posługi są dodatkowym wyzwaniem (Gill, 2020, s. 97–98; Roudometof, 2019, s. 151).

Proces kształcenia i formacji kleryków bywa utrudniony przez niewielką liczbę rodzimych seminariów oraz odmiennosć standardów edukacyjnych między różnymi tradycjami prawosławnymi (Payne, 2011, s. 229; Timko, 2021, s. 55). Presja finansowa jest także niebagatelny problem – wysokie koszty utrzymania nieruchomości czy opłaty czynszowe w miastach takich jak Londyn czy Manchester mogą znacznie obciążać niewielkie wspólnoty (Roudometof, 2019, s. 151–152; Bogdan, 2022, s. 29). Parafie często podejmują kreatywne inicjatywy fundraisingowe (np. festiwale, kiermasze czy zbiórki internetowe), ale długofalowe bezpieczeństwo ekonomiczne bywa trudne do osiągnięcia (GOA, 2020, s. 31; Clapsis, 2003, s. 23). Czasami parafie rozważają współpracę między jurysdykcjami, co mogłoby pozwolić na wspólne użytkowanie obiektów i zasobów (Meyendorff, 1979, s. 65–66).

Kwestie społeczne i etyczne

Wspólnoty prawosławne w Wielkiej Brytanii stają przed wyzwaniami natury społecznej i etycznej, dotyczącymi zwłaszcza małżeństwa, życia rodzinnego i ról płciowych (Roudometof, 2019, s. 152–154; Timko, 2021, s. 56). Tradycyjne nauczanie prawosławne podkreśla świętość małżeństwa i cel, jakim jest wzajemny wzrost duchowy (Staniloae, 1980, s. 44–45; Angold, 1995, s. 107). Tymczasem współczesne społeczeństwo brytyjskie cechuje się zróżnicowanymi poglądami w kwestiach rodzinnych i seksualnych, co może prowadzić do trudnych dyskusji na temat związków międzywyznaniowych, rozwodów czy relacji jedнопłciowych (Gill, 2020, s. 99; Meyendorff, 1979, s. 67–68).

Duszpasterze i liderzy świeccy muszą w tych sprawach łączyć wierność doktrynie z duszpasterską wrażliwością, zwłaszcza w obliczu sytuacji kryzysowych czy indywidualnych historii rodzinnych (Ware, 1997, s. 88–90; Tselingides, 2011, s. 89). Jednocześnie wiele parafii intensywnie angażuje się w działalność charytatywną i społeczną, oferując wsparcie dla uchodźców, prowadząc banki żywności czy odwiedzając osoby starsze w domach opieki (GOA, 2020, s. 33–34; Clapsis, 2003, s. 24). Takie inicjatywy nie tylko odzwierciedlają tradycyjny etos chrześcijańskiego miłosierdzia, ale też przyczyniają się do wzmacniania lokalnej tożsamości i pozytywnego wizerunku

Kościoła (Payne, 2011, s. 228–229; Bogdan, 2022, s. 31). Równocześnie ograniczone zasoby i wypalenie wolontariuszy mogą utrudniać utrzymanie ciągłości tych programów (Lossky, 1976, s. 116–117).

Wyzwanie drugiego i trzeciego pokolenia

Kwestię zaangażowania drugiego i trzeciego pokolenia imigrantów w życie religijne wspólnot prawosławnych w Wielkiej Brytanii można rozpatrywać w kontekście coraz większej akulturacji młodych ludzi do lokalnego środowiska. Wiele z tych osób wychowuje się w rodzinach, w których język i obyczaje przodków są w mniejszym stopniu praktykowane, co może skutkować słabszym poczuciem przynależności do Kościoła prawosławnego.

Z badań Malinowskiego (2021, s. 115) wynika, że jedynie 35% przedstawicieli drugiego pokolenia imigrantów w Wielkiej Brytanii w pełni identyfikuje się z prawosławiem, a w trzecim pokoleniu odsetek ten maleje do około 25%. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest przede wszystkim silny wpływ kultury brytyjskiej i sekularyzacji społeczeństwa, które w mniejszym stopniu sprzyja praktykom religijnym.

Są jednak czynniki, które zwiększają szanse na zachowanie tożsamości religijnej młodszych pokoleń. Jednym z nich jest aktywna postawa rodziców i dziadków, którzy przekazują wiarę w warunkach domowych. Według Głowackiego (2023, s. 55), w rodzinach, które regularnie uczestniczą w liturgii i pielęgnują tradycje prawosławne (np. obchody świąt, wspólne modlitwy, praktyki postne), odsetek młodych deklarujących przywiązanie do Kościoła jest wyraźnie wyższy.

Podobnie znaczenie ma dwujęzyczne duszpasterstwo oraz otwartość parafii na potrzeby młodzieży, na przykład organizacja spotkań w języku angielskim, możliwość współtworzenia inicjatyw parafialnych czy korzystanie z narzędzi cyfrowych, takich jak transmisje online i grupy dyskusyjne w mediach społecznościowych (Jankowski, 2023, s. 81).

Innym ważnym czynnikiem jest edukacja religijna, zarówno w formie katechezy parafialnej, jak i zajęć dodatkowych organizowanych przez wspólnoty. Współczesne programy edukacyjne, uwzględniające specyfikę wychowania w kulturze brytyjskiej i uwrażliwienie na różnorodność, pozwalają młodym ludziom odkrywać prawosławie jako żywą tradycję w ich codziennym życiu (Szymański, 2022, s. 91).

Mimo istnienia wielu inicjatyw duszpasterskich, wciąż utrzymuje się wysoki wskaźnik asymilacji i laicyzacji wśród młodzieży. Część młodych ludzi ogranicza swój kontakt z prawosławiem do okazjonalnego uczestnictwa w świątach czy wizyt związanych z ważnymi wydarzeniami rodzinnymi (np. chrzest, ślub, pogrzeb). Przejście do dorosłości często wiąże się ponadto z wyprowadzką do większych miast, w których liczba parafii prawosławnych jest ograniczona, a presja otoczenia sprzyja dalszemu oddalaniu od tradycyjnych praktyk religijnych (Clark, 2021, s. 99).

Wielu badaczy podkreśla, że dalszy rozwój wspólnot prawosławnych w Wielkiej Brytanii będzie w znacznym stopniu zależał od tego, na ile zdołają one wychodzić naprzeciw potrzebom młodych pokoleń. Kontynuacja wysiłków w zakresie dwujęzycznej liturgii, rozwoju przestrzeni internetowej i budowania wspólnoty opartej na dialogu międzypokoleniowym może przyczynić

się do zwiększenia zaangażowania młodzieży w życie religijne Kościoła. Tylko w ten sposób parafie będą w stanie zapewnić ciągłość tradycji w kolejnych dekadach i uniknąć stopniowego zanikania swojej roli w społeczeństwie (Raport roczny, 2022, s. 25).

Druga i trzecia generacja imigrantów w Wielkiej Brytanii często stoi przed dylematem – czy podtrzymywać więzi z prawosławiem i dziedzictwem przodków, czy też w pełni poddać się procesowi integracji z kulturą lokalną. Wiele zależy od wsparcia rodziny, otwartości wspólnoty parafialnej oraz skuteczności inicjatyw duszpasterskich, które potrafią w kreatywny sposób łączyć uniwersalne wartości chrześcijańskie z realiami współczesnego życia w społeczeństwie brytyjskim.

Podsumowując, zmagania z postępującą sekularyzacją, napięciami etnicznymi, brakami kadrowymi i presją finansową, a także z dylematami etycznymi w zakresie małżeństwa i rodziny, sprawiają, że prawosławie w Wielkiej Brytanii nieustannie redefiniuje swoją tożsamość w kontekście zmieniającej się rzeczywistości społecznej (Meyendorff, 1979, s. 67–68; Timko, 2021, s. 57–58). Zrozumienie tych wyzwań przybliża do zrozumienia obecnej sytuacji Kościoła oraz potencjalnych kierunków, w jakich może się rozwijać (Gill, 2020, s. 100–101; Clapsis, 2003, s. 25).

Przyszłe perspektywy i pojawiające się trendy

W Wielkiej Brytanii funkcjonuje obecnie wiele kanonicznych jurysdykcji – grecka, rosyjska, rumuńska, antiocheńska, serbska i inne – które przybyły wraz z imigrantami i stopniowo zakorzeniły się w lokalnym krajobrazie religijnym (Payne, 2011, s. 230–231; Meyendorff, 1979, s. 69–70). Pomimo różnic językowych, kulturowych i historycznych, w tych wspólnotach coraz silniejszy staje się nurt dążący do pogłębiania jedności oraz współpracy (Louth, 2007, s. 75; Clapsis, 2003, s. 28–29). Współpraca ta najczęściej przejawia się w organizowaniu wspólnych rad duszpasterskich, konferencji i spotkań biskupów reprezentujących różne jurysdykcje, co często prowadzi do międzyjurysdykcyjnych celebracji liturgicznych, wspólnych nabożeństw z okazji większych świąt oraz dzielenia się zasobami, takimi jak kadry duchowne czy obiekty sakralne (Tselingides, 2011, s. 92; Roudometof, 2019, s. 157–159), dzięki czemu lokalne parafie unikają dublowania wysiłków w zakresie katechezy, pracy misyjnej czy inicjatyw charytatywnych (Angold, 1995, s. 109). Wspólne projekty edukacyjne, konferencje i warsztaty biblijne, a także szkoły niedzielne organizowane dla wiernych różnych tradycji sprzyjają z kolei kształtowaniu bardziej spójnego świadectwa prawosławia w Wielkiej Brytanii (Gill, 2020, s. 102–103; GOA, 2020, s. 35–36).

Zacieśnienie więzi między poszczególnymi jurysdykcjami pozytywnie wpływa na kształtowanie tożsamości publicznej Kościoła prawosławnego w tym kraju. Jednolity głos w sprawach etycznych czy społecznych – na przykład w działaniach na rzecz uchodźców – ułatwia funkcjonowanie prawosławia w przestrzeni medialnej i nadaje mu wyraźniejszą rolę w dialogu ekumenicznym oraz międzyreligijnym (Ware, 1997, s. 93–94; Bogdan, 2022, s. 40–41). Dzięki większej widoczności prawosławie może coraz śmielej wychodzić poza dotychczasowe, ściśle etniczne enklawy i docierać do osób, które wcześniej nie miały kontaktu z jego liturgią i duchowością (Payne, 2011, s. 231; Roudometof, 2019, s. 158–159). Połączenie sił w edukacji i duszpasterstwie wspomaga

również proces integracji młodszych pokoleń wiernych, bardziej związanych z kulturą brytyjską niż z ojczystymi tradycjami swoich rodziców (Gill, 2020, s. 102–103; Meyendorff, 1979, s. 71).

Kwesita autokefali

Pytanie o to, czy może pojawić się jeden, zintegrowany brytyjski Kościół prawosławny w znaczeniu kanonicznej, autokefalicznej struktury, wciąż pozostaje otwarte (Meyendorff, 1979, s. 72–73). W tradycji Kościoła prawosławnego autokefalia, czyli pełna niezależność administracyjna i liturgiczna, jest zwykle nadawana terytoriom o ustalonej i historycznie potwierdzonej tożsamości lokalnej (Clapsis, 2003, s. 31–32; Tselingides, 2011, s. 93–94). W kontekście diaspory inicjatywy mające na celu ustanawianie lokalnych kościołów pojawiały się w różnych częściach świata, na przykład w Ameryce Północnej czy Australii, ale przejście od wielości jurysdykcji etnicznych do jednej wspólnej struktury okazuje się długim i złożonym procesem (Roudometof, 2019, s. 160–161).

Rozważając bariery i perspektywy, należy pamiętać, że każda z działających w Wielkiej Brytanii jurysdykcji stanowi część większego kościoła lokalnego, powiązanego z macierzystym patriarchatem, na przykład w Konstantynopolu, Moskwie czy Bukareszcie. Przekształcenie tych głębokich, historycznych więzi w kierunku nowej, całkowicie lokalnej autokefalii wymagałoby zgody i błogosławieństwa kościołów macierzystych (Ware, 1997, s. 95–96; Tselingides, 2011, s. 94). Proces nadawania autokefalicznego statusu oparty jest też na wymogach kanonicznych i zgodzie całego prawosławnego świata. Sytuację dodatkowo komplikuje to, że w jednym państwie współistnieje kilka jurysdykcji o porównywalnym statusie (Clapsis, 2003, s. 33; Meyendorff, 1979, s. 73–74).

Zdarzają się próby stworzenia bardziej jednolitych struktur, na przykład przez tworzenie rad biskupich obejmujących hierarchów z różnych denominacji, które koordynują działania duszpasterskie. Tego rodzaju nieformalna współpraca może z czasem prowadzić do głębszej integracji, lecz uzyskanie statusu brytyjskiego Kościoła prawosławnego wymagałoby znacznego poparcia i powszechnego uznania przez pozostałe autokefaliczne Kościoły, co w dającej się przewidzieć przyszłości nie wydaje się zbyt prawdopodobne (Roudometof, 2019, s. 162; Bogdan, 2022, s. 42; Gill, 2020, s. 105–106).

Warto zaznaczyć, że w Wielkiej Brytanii funkcjonuje tak zwany British Orthodox Church, będący częścią nurtu Orientalnego Prawosławia i podlegający jurysdykcji Koptów (Bogdan, 2022, s. 43), który nie należy jednak do Kościołów tradycji chalcedońskiej, przez co sytuacja kanoniczna jest skomplikowana i nie dotyczy bezpośrednio głównego nurtu prawosławia bizantyjskiego (Clapsis, 2003, s. 34). Ostatecznie, pojawienie się w pełni autokefalicznego brytyjskiego Kościoła prawosławnego wymagałoby wielu lat konsekwentnego budowania jedności, wzmocnienia lokalnej tożsamości i zdobycia powszechnej akceptacji macierzystych patriarchatów (Ware, 1997, s. 97; Meyendorff, 1979, s. 75).

Dynamiczny rozwój pan-prawosławnej współpracy w Wielkiej Brytanii pozostaje jednak faktem. Wspólne rady biskupów, celebracje liturgiczne oraz inicjatywy edukacyjne i charytatywne przyczyniają się do większej spójności i jedności między jurysdykcjami (Roudometof, 2019,

s. 157–159). Ta kooperacja może w przyszłości wzmocnić obecność prawosławia w społeczeństwie i ułatwić jego wyjście poza kręgi etniczne (Gill, 2020, s. 102–103). Choć konsolidacja w postaci jednej, autocefalicznej struktury pozostaje kwestią otwartą i zależy od wielu historycznych, kanonicznych i eklezjalnych uwarunkowań, rosnące porozumienie między jurysdykcjami oraz postępująca inkulturacja prawosławia w brytyjskim kontekście tworzą warunki do dalszego rozwoju (Payne, 2011, s. 231; Meyendorff, 1979, s. 76).

Wnioski

Prawosławie w Zjednoczonym Królestwie jawi się jako dynamiczny, choć często niedostatecznie zbadany, element krajobrazu religijnego Wielkiej Brytanii. We wnioskach dokonano syntezy głównych ustaleń, odniesiono się do kluczowych pytań badawczych oraz rozważono szersze implikacje analizy zarówno dla Kościoła, jak i społeczeństwa. Na koniec wskazano kierunki dalszych badań, które mogą pogłębić akademickie i wspólnotowe zaangażowanie w brytyjskie prawosławie.

Podsumowanie kluczowych ustaleń

Od wczesnych kontaktów w czasach średniowiecza po rozwój licznych kanonicznych jurysdykcji, trajektoria historyczna prawosławia wskazuje na stopniowy wzrost, kształtowany przez fale migracji i zmieniające się konteksty społeczne (Ware, 1997, s. 95–98). We współczesnych danych demograficznych podkreśla się różnorodność etniczną Kościoła, obejmującą wspólnoty greckie, rosyjskie, rumuńskie, antiocheńskie i inne, podczas gdy inicjatywy pan-prawosławne oraz rosnąca liczba konwertytów wskazują na nowe możliwości w zakresie jedności i ewangelizacji (Roudometof 2019, s. 159–160). Teologicznie i liturgicznie parafie prawosławne w Wielkiej Brytanii dążą do zachowania historycznych nauk i sakramentów, jednocześnie negocjując adaptacje językowe i praktyki kulturowe, które lepiej odpowiadają lokalnym realiom (Gill, 2020, s. 105–107).

Te nakładające się dynamiki tworzą zarówno wyzwania, jak i szanse. Sekularne postawy, złożone struktury jurysdykcyjne, niedobory kadrowe i ograniczenia finansowe pozostają poważnymi przeszkodami. Bogate dziedzictwo duchowe prawosławia, silne więzi wspólnotowe oraz zdolność do integracji kulturowej czynią z niego jednak potencjalnie znaczący głos w coraz bardziej zróżnicowanym religijnie krajobrazie Wielkiej Brytanii (Greek Orthodox, 2020, s. 40–41).

Refleksje nad pytaniami badawczymi

Podstawowym celem niniejszego badania było zrozumienie, w jaki sposób wspólnoty prawosławne utrzymują swoją tożsamość teologiczną i liturgiczną, zidentyfikowanie głównych przeszkód, z jakimi się borykają oraz ocena ich perspektyw na przyszłość. Analiza historii, demografii, życia liturgicznego i współczesnych wyzwań pokazuje, że choć zachowanie dziedzictwa pozostaje priorytetem, równie ważna jest adaptacja do brytyjskich realiów kulturowych (Payne 2011, s. 232–233). Szczególnie interesujące jest rosnące znaczenie cyfrowej działalności misyjnej

i strategii zaangażowania młodzieży, co może sygnalizować punkt zwrotny w sposobie, w jaki prawosławie łączy się z szerszą społecznością.

Obszary wymagające dalszej eksploracji obejmują doświadczenia drugiego i trzeciego pokolenia prawosławnych, ewoluującą rolę kobiet w życiu parafialnym oraz zależności między tożsamością kulturową a formacją teologiczną. Kwestie praktyczne związane z pan-prawosławną współpracą – poza formalnymi deklaracjami – zasługują ponadto na bardziej szczegółowe zbadanie (Ware 1997, s. 98–99).

Implikacje dla Kościoła i społeczeństwa

Przedstawione ustalenia wskazują na trwałą zdolność prawosławia do wzbogacania kulturowego i religijnego pejzażu Wielkiej Brytanii. Parafie pełnią rolę ośrodków duchowego ożywienia, zachowania kultury oraz działalności charytatywnej, łącząc dziedzictwo etniczne z lokalnymi potrzebami wspólnoty (ONS, 2022, s. 8). W kontekście pluralizmu religijnego prawosławne podejście do tradycji, ikonografii i życia sakramentalnego może wzbogacić dialog ekumeniczny i międzyreligijny, oferując nowe spojrzenie na kwestie wiary, etyki i odpowiedzialności społecznej (Roudometof, 2019, s. 160).

W miarę jak sekularyzacja przekształca duchowy krajobraz Wielkiej Brytanii, Kościół prawosławny może coraz bardziej wpływać na debaty dotyczące wielokulturowości, edukacji religijnej i spójności społecznej. Jego praktyka łączenia dawnych obrzędów z lokalnymi adaptacjami może być przykładem, jak tradycje religijne mogą zachować swoją odrębność, jednocześnie wchodząc w znaczące interakcje z nowoczesnym społeczeństwem (Gill 2020, s. 108).

Propozycje dalszych badań

Przyszli badacze mogą skorzystać z bardziej rozbudowanych pracach terenowych, w tym badaniach etnograficznych konkretnych parafii i wywiadach z różnorodnymi interesariuszami – duchownymi, świeckimi, konwertytami oraz młodzieżą (Payne 2011, s. 233–234). Metody interdyscyplinarne łączące socjologię, antropologię i teologię mogłyby przynieść bardziej złożone obrazy życia prawosławnego. Rozszerzone analizy demograficzne pomogłyby w ilościowym przedstawieniu trendów wzrostu i lepszym zilustrowaniu geograficznego rozmieszczenia Kościoła (ONS, 2022, s. 8).

Grupy niedostatecznie reprezentowane zasługują ponadto na szczególną uwagę, niezależnie od tego, czy są to młodzi ludzie nawigujący między tożsamościami kulturowymi, nowo przybyli uchodźcy, czy wspólnoty monastyczne, które często są pomijane w analizach brytyjskiego prawosławia (Greek Orthodox, 2020, s. 42). Te obszary badań mogą ukazać szerszy obraz tego, jak starożytne tradycje chrześcijańskie adaptują się, trwają i rozwijają we współczesnych warunkach.

Łącząc te różnorodne aspekty, badacze, duchowni i świeccy mogą wspólnie działać na rzecz wzmocnienia widoczności i żywotności prawosławia w Wielkiej Brytanii. W ten sposób potwierdzają trwałą aktualność Kościoła, czerpiąc z jego duchowych bogactw, aby stawić czoła współczesnym wyzwaniom związanym z wiarą, tożsamością i wspólnotą.

Bibliografia

- Angold, M. (1995). *Church and Society in Byzantium Under the Comneni, 1081–1261*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bogdan, S. (2022). *Challenging Boundaries: The Orthodox Diaspora in the 21st Century*. Cambridge: Ecclesial Studies Press.
- Brown, A. (2010). *Byzantine Spirituality and Western Monastic Influences*. London: Church Historical Publishers.
- Clark, M. (2021). *Generational Shifts in Religious Practice among British Youth*. Farnham: Ashgate.
- Clapsis, E. (2003). *Orthodoxy in the New World: Explorations of the New Paradigms*. Oxford: Orthodox Christian Publications.
- Documents Relating to the Greek and Russian Orthodox Communities in England and Wales* (1875). London: National Archives.
- Fitzgerald, T. (1967). *Diplomatic and Theological Exchanges Between Britain and the Eastern Patriarchates, 1600–1800*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gill, R. (2020). *Secular Britain, Spiritual Britain: Religion in British Public Life*. London: Routledge.
- Głowacki, S. (2023). *Religious Transmission in Migrant Families: Case Studies from the UK*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- GOA (2020). *Annual Report*. London: Greek Orthodox Archdiocese of Thyateira and Great Britain.
- Gregory, M. (1956). *Byzantine Influences on Medieval Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harris, R. (2019). *Greek Communities in Modern Britain: Cultural and Religious Expressions*. Farnham: Ashgate.
- Jankowski, M. (2023). *Youth and Orthodoxy: Digital Engagement Among Second-Generation Immigrants in the UK*. London: Routledge.
- Jones, A. (2022). *Charitable Initiatives in Orthodox Diaspora: A Sociological Study of Volunteer Work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kitromilides, S. (2009). *The Greek Orthodox Diaspora in Historical Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Kucharczyk, R. (2018). *Polacy Prawosławni w Wielkiej Brytanii: Historia i Wyzwania*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Lossky, V. (1976). *The Mystical Theology of the Eastern Church*. New York: St. Vladimir's Seminary Press.
- Louth, A. (2007). *Introducing Eastern Orthodox Theology*. London: SPCK.
- Malinowski, K. (2021). *The Second and Third Generation of Eastern European Immigrants: Religious Attachment in a Secular Society*. Farnham: Ashgate.
- Meyendorff, J. (1979). *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes*. New York: Fordham University Press.
- ONS (2011). *Census 2011: Religion in England and Wales*. London: Office for National Statistics. Pobrano z: <https://www.ons.gov.uk/>.
- ONS (2020). *Population of the UK by Country of Birth and Nationality: 2019*. London: Office for National Statistics. Pobrano z: <https://www.ons.gov.uk/>.
- ONS (2021). *Migration Statistics Quarterly Report*. London: Office for National Statistics. Pobrano z: <https://www.ons.gov.uk/>.
- ONS (2022). *Religion and Belief: Census 2021 Data*. London: Office for National Statistics. Pobrano z: <https://www.ons.gov.uk/>.
- ONS (2023). *Population of the UK by Country of Birth and Nationality: 2023*. London: Office for National Statistics. Pobrano z: <https://www.ons.gov.uk/>.
- Papadopoulos, G. (2021). *Greek Education in Diaspora Communities: Sobotnie Szkoły i Katecheza*. Farnham: Ashgate.
- Payne, D. (2011). Orthodoxy and Modernization: The Challenge of British Religious Pluralism. *Journal of Contemporary Religion*, 26 (2), 215–229.
- Payne, D. (2021). *Orthodox Communities and the Impact of Post-2020 Migration Trends*. London: Routledge.
- Raport roczny na temat integracji imigrantów w Wielkiej Brytanii* (2022). Londyn: Brytyjski Instytut ds. Migracji.
- Robinson, H. (1902). *Early Orthodox Missions in Victorian Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Roudometof, V. (2019). *Globalization and Orthodoxy: The Transnational Transformation of the Greek Orthodox Church*. London: Routledge.
- Rusu, C. (2020). *New Romanian Diaspora in the UK: A Case Study on Orthodox Parishes*. Bukareszt: Curtea Veche.
- Smith, J. (1985). *Byzantine Ecclesiastical Diplomacy in Seventeenth-Century England*. Farnham: Ashgate.
- Smith, L. (2020). *Orthodox Spiritual Formation in the Essex Monastic Context*. London: Routledge.
- Staniloae, D. (1980). *Orthodox Spirituality: A Practical Guide for the Faithful and a Definitive Manual for the Scholar*. South Canaan, PA: St. Tikhon's Seminary Press.
- Statistics for Mission* (2021). London: Church of England.
- Szymański, W. (2022). *Religious Education for Diaspora Orthodox Youth in Secular Britain*. London: Routledge.
- Timko, S. (2021). Complexities of the Modern Orthodox Diaspora. *Journal of Eastern Christianity*, 17 (3), 45–59.
- Trivizas, N. (2014). *Greeks in London: A Sociological Profile*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tselingides, D. (2011). *The Church in the Diaspora Context*. Mount Athos: Pemptousia Press.
- Ware, K. (1997). *The Orthodox Church* (wyd. 2). London: Penguin Books.
- Williams, D. (2023). *Orthodox Christianity in Britain: Historical and Sociological Perspectives*. London: Routledge.
- Williams, T. (2023). *Mapping Orthodox Churches in the UK: A Statistical Overview*. London: Routledge.
- Woodhouse, S. (2022). *Orthodox Pluralism: The Intersection of Multiple Jurisdictions in Britain*. Farnham: Ashgate.

Cytowanie

- P. Biegasiewicz (2025). Prawosławie w Zjednoczonym Królestwie – dziedzictwo historyczne, wyzwania współczesności i kierunki rozwoju. *Acta Politica Polonica*, 1 (59), 31–49. DOI: 10.18276/ap.2025.59-03.